

РЕНТНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ РОЛЬ У РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВИ

Алла ДВІГУН

Досліджено теоретичні і методологічні засади реалізації рентної політики в економічній системі держави. Виявлено основні закономірності і тенденції, що характеризують процес формування і розвитку рентних відносин в Україні. Сформульовані рекомендації щодо правового регулювання економічних процесів, пов'язаних з рентними відносинами, а також збереженням, ощадливим використанням та відтворенням природних багатств з метою забезпечення конкурентних переваг.

The idealized and methodological fundamentals of implementation of rental policy in an economical system of the state are investigated. The basic regularity and tendency, which one characterize process of formation and development of rental relations in Ukraine are detected. Guidelines concerning legal regulation of economical processes, bound with rental relations, and also preservation, economical usage and reproduction of natural wealths with the purpose of maintenance of competitive advantages are formulated.

Рентна політика є важливою складовою економічної політики держави. В ринковій економіці власники природних ресурсів реалізують своє право власності через інструменти і методи механізму рентних відносин. При цьому, прерогативою державного регулювання є координація використання певних видів природних ресурсів, розроблення комплексних регіональних кадастрів природних ресурсів, рентного оподаткування, інформаційних систем обліку рентних надходжень та регламентація напрямків їх використання.

Вагомий внесок у дослідження сутності рентних відносин в економічній системі держави зробили економісти Т. Дудар, І. Кобута, Р. Купман, Є. Орел, П. Саблук, Л. Худолей, які акцентували увагу на підсумках перетворень і перспективах розвитку аграрного сектора еко-

номіки та створення відповідної інфраструктури ринку землі. У працях російських вчених Ю. Бобилева, К. Гофмана, М. Лук'янічкова, І. Ніколаєва, Є. Шарипової, І. Черкашина досліджені основні тенденції рентної політики і запровадження природної ренти та її взаємозв'язку з охороною навколишнього середовища.

Проте питання реалізації права власності держави на природні ресурси, визначення шляхів вилучення рентних доходів, рентні принципи платності природокористування, захисту економічних інтересів суспільства загалом вивчені та висвітлені ще недостатньо. Метою публікації є відстеження напрямків удосконалення рентної політики та перспектив розвитку рентних відносин в Україні.

Фінансовий механізм природокористування та охорони навколишнього природ-

ного середовища, який почав формуватися з початку 1990 років [1], має забезпечувати стабільність надходження плати за використання природних ресурсів, відповідно до його базових нормативів (ставок), які встановлює Кабінет Міністрів України на основі даних державного обліку ресурсів, кадастрових та інших економічних оцінок, а також попереджувати можливість екологічних катастроф шляхом фінансування заходів, визначених у державних програмах природоохоронного спрямування. Проте, поділяючи точку зору вченого-економіста П. Петренка, зауважимо, що дотепер державні програми не мають цільової орієнтації як комплексу заходів на забезпечення кінцевого результату, не мають системного характеру, через це кожна з них не охоплює весь комплекс робіт, ресурсів, організаційних ланцюгів, всі види політичного, адміністративно-правового, планово-аналітичного, бюджетно-фінансового, матеріально-технічного, організаційного, мотиваційного, інформаційного забезпечення, необхідного для досягнення кінцевої мети [2].

У процесі становлення транзитивної економіки платежі формувалися на основі застосування рентної методології, і за змістом та напрямками спрямування коштів розглядалися передусім як відтворювальні та природоохоронні. Згодом стало очевидним, що рентні відносини мають складніший і динамічніший характер, а тому розвиток ринкових відносин в Україні спростував застосування догматичних підходів до реалізації рентної політики.

Рентна політика передбачає використання особливого інструментарію та відповідного системного законодавчого забезпечення. Загалом в економічних системах стратегію і тактику ефективної економічної та природно-ресурсної рентної політики варто реалізувати з урахуванням рентоформуючих чинників, що модифікуються на різних стадіях відтворювального процесу. Вважаємо, що рентна система платежів має слугувати, з одного боку, вирівнюванню економічних умов господарювання, а з іншого – регулюванню інвестиційних процесів з метою

забезпечення не лише поступального економічного зростання, а й охорони і відтворення природно-ресурсного потенціалу держави.

Економічні відносини суспільства здебільшого формуються під впливом держави на діяльність суб'єктів господарювання, а їх дієвим інструментарієм є застосування: державного замовлення, ліцензування, патентування і квотування; сертифікації та стандартизації; нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; інвестиційних, податкових та інших пільг; дотацій, компенсацій і субсидій. Діяльність міжвідомчої ради з питань запровадження рентних відносин, яка діє в державних органах влади, сферована на: визначення стратегічних і тактичних напрямків та засобів запровадження рентних відносин; відстеження стану і контроль за ефективністю інструментів запровадження рентних відносин; визначення пріоритетності заходів з запровадження рентних відносин; ініціювання розроблення нормативно-правових актів і участь у виконанні заходів щодо запровадження рентних відносин; координацію діяльності органів виконавчої влади та наукових установ, задіяних у запровадженні рентних відносин; сприяння міжнародному співробітництву у сфері рентних відносин.

Державне регулювання користування національними природними ресурсами потребує відповідного нормативно-правового й інституційного забезпечення з метою врегулювання процесу формування, вилучення і розподілу природно-ресурсної ренти. Недосконалість системи державного управління і поетапність трансформації усієї системи економічних відносин призвели до гіпертрофованого розвитку посередницьких структур у підприємницькій діяльності, що сприяло становленню штучних монополій та посиленню їх впливу й контролю за товарними і фінансовими потоками. Монопольний статус суб'єкти підприємницької діяльності використовують для максимізації власних доходів, у тому числі для перерозподілу на свою користь природно-ресурсної ренти.

В економічній літературі поняття ренти часто використовується у таких значеннях:

як дохід від власності, що надходить у формі регулярних платежів, або дохід на вкладений капітал, що вилучається як ресурсна рента [3, 4, 5]. Рентні відрахування здійснюються у вигляді як абсолютних, так і процентних ставок від вартості видобутої сировини чи одержаної з неї продукції, від ціни реалізації, від величини доходу тощо. Принцип платності природокористування застосовується до спеціального використання надр, земельних, водних, лісових ресурсів, диких тварин, рибних та інших живих водних ресурсів, а також до радіочастотного ресурсу.

Складовими природно-ресурсного рентного доходу можуть бути: частина доходу суб'єктів господарювання, яка не залежить від безпосередніх результатів такої діяльності і визначається обмеженістю природних ресурсів (абсолютна рента); частина доходу суб'єктів господарювання, що отримується від використання природних ресурсів як фактора виробництва залежно від якості таких ресурсів (диференціальна рента); частина доходу суб'єктів господарювання, що отримується за рахунок використання унікальних чи єдиних (в тій чи іншій сфері) природних ресурсів (монопольна рента). Багатоаспектність прояву природно-ресурсної ренти зумовлює різноманітність форм її вилучення, що може набувати вигляду спеціальних зборів, платежів, податків, орендної плати тощо.

Інституції державної влади, регіонального і місцевого самоврядування у сфері регулювання виробничого циклу зацікавлені у виявленні, стягненні, акумуляції та використанні доходів рентного характеру для створення суспільних матеріальних благ.

У процесі дослідження напрямків підвищення ефективності рентних відносин в Україні сформувалися певні закономірності і суперечності, які потребують опрацювання виважених методологічних підходів. При визначенні концептуальних засад рентної політики варто акцентувати увагу на таких важливих аспектах: по-перше, здійснити оцінку діючого механізму платного природокористу-

вання з урахуванням міжнародних стандартів та принципів; по-друге, визначити вихідні засади реформування системи платного природокористування і можливості посилення його регуляторного впливу на економічні процеси; по-третє, виявити схеми незаконного привласнення рентних доходів і розробити заходи щодо їхнього запобігання та моніторингу; по-четверте, упорядкувати механізм адміністрування надходження, розподілу та використання рентних платежів; по-п'яте, забезпечити системний підхід щодо відповідності нормативно-правової бази та регулювання рентних відносин.

Визначення належної державі частки природно-ресурсної ренти має здійснюватися з урахуванням диференційованого підходу до об'єктів оподаткування і базуватись на оптимізації неподаткової (майнової) та податкової складових рентної плати. Розроблення підходів до реформування оподаткування здійснюється із моделюванням податкових схем та відстеженням доцільності поетапного застосування окремих складових природно-ресурсної ренти.

Враховуючи потребу в системності рентного регулювання, доцільно визначити, що, з одного боку, пріоритетними напрямками розвитку рентних відносин щодо земле-, надро-, лісо- та водокористування є вдосконалення порядку і нормативної бази платності на основі об'єктивних оцінок продуктивності ресурсних джерел та диференціації рентної плати за якісними, кількісними і просторовими ознаками, а також із врахуванням можливості їх відтворення; з іншого – посилення регуляторних функцій рентних платежів шляхом збільшення їх частки у сукупності податкових платежів з метою раціональнішого та ощадливішого використання природних ресурсів. Своєчасне і в повному обсязі надходження плати за користування природними ресурсами сприятиме здійсненню природоохоронних заходів у необхідних обсягах і зміцненню природно-ресурсного потенціалу держави. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування

повинні встановити додаткові вимоги щодо здійснення заходів з відтворення природно-ресурсного потенціалу в рамках цивільно-правових договорів на надання права користування природними ресурсами.

Розвиток державного регулювання системи платного природокористування в трансформаційній економіці України був недостатньо ефективним, оскільки діючий порядок не стимулював розвитку прозорої господарської діяльності з використання природних ресурсів, а також не скеровувався на забезпечення природоохоронної діяльності. Цілком очевидним в умовах визнання статусу України як країни з ринковою економікою і вступу до Світової організації торгівлі є забезпечення відповідності державної політики у сфері рентних платежів та її здійснення з урахуванням досягнення конкурентних переваг. В. Новицький зауважує, що Світова організація торгівлі не тільки відкриває нові можливості щодо зростання обсягів інвестування й експорту, посилення антидемпінгових позицій, а може призвести до негативних наслідків – імпортової експансії та руйнації виробництв, продукція яких недостатньо конкурентоспроможна [6].

Зауважимо, що для України характерними є значні масштаби та інтенсивність використання власного природно-ресурсного потенціалу, у тому числі унікальних видів ресурсів. Окремо слід зазначити, що відповідно до діючого законодавства держава реалізує свої права як власник в площині використання магістрального трубопровідного транспорту, яким транспортується нафта, газ та аміак. Оскільки Україна обрала модель управління європейського зразка, то застосування транспортної ренти відповідно до міжнародних норм і стандартів сприятиме не лише виконанню дохідної частини бюджету, а й гарантуванню економічної безпеки держави.

Доцільно акцентувати увагу на дослідженні задіяння економічних і адміністративних інструментів для захисту національної економіки від можливого перерозподілу частки природно-ресурсної ренти на користь промислово розвинутих країн в умовах глобалізаційних

процесів. З таких позицій при внесенні змін у природоохоронне, податкове, митне законодавство доцільно опрацювати процедуру встановлення диференційованої системи платежів за користування природними ресурсами, визначення функцій державних органів і задіяння децентралізованого управління.

Забезпечення національного виробництва власними природними ресурсами потребує опрацювання інституціонально-правових засад рентних відносин з урахуванням запровадження системи ефективного управління і розпорядження природними ресурсами державою. Вибір пріоритетів реорганізації рентних відносин має орієнтуватися на застосування інструментів програмного прогнозування, індикативного планування, створення відповідних адміністративно-територіальних структур і здійснення організаційно-правових заходів, а саме: при визначенні коротко-, середньо- та довгострокових прогнозів економічного і соціального розвитку України враховувати стратегічні напрямки розвитку рентних відносин та перспективи реалізації рентної політики; розроблення та впровадження регуляторного механізму впливу на ринки найважливіших сировинних ресурсів; опрацювання методології оцінки рентного доходу природокористувачів; визначення економічної політики держави та обґрунтування конкретних заходів її втілення щодо міжнародного співробітництва у сфері рентних відносин.

У царині зовнішньоекономічної діяльності вдосконалення механізму експортного регулювання і проведення зваженої тарифної політики сприятиме запобіганню втрати отримання ренти від реалізації сировини та енергоресурсів. У 2002 році на двадцятому пленарному засіданні Міжпарламентської асамблеї держав-учасників СНД особлива увага приділялася розробці Модельного кодексу про надра і надрокористування [7]. Такі заходи спрямовані на налагодження ефективного співробітництва з урахуванням пріоритетів, тенденцій та наслідків розвитку рентних відносин у країнах-учасниках СНД. Вважаємо, що в

Україні слід прийняти єдиний меморандум про сприяння розвитку рентних взаємовідносин у межах можливих перспективних інтеграційних новоутворень. Вирішення питання наукового обґрунтування ідей оптимізації рентних платежів та удосконалення системи їх застосування, а також стимулювання ощадливого використання природних ресурсів сприятимуть запровадженню принципів рівності економічних умов для всіх учасників виробничого процесу, як в національній економіці, так і в міжнародних інтеграційних економічних системах.

З огляду на те, що природно-ресурсний потенціал у взаємодії з науково-технічним є важливою складовою дієвого механізму забезпечення економічного зростання держави, важливо зауважити, що входження економіки України у світогосподарську систему потребує визначення ефективної рентної політики держави та систематизації конкретних напрямків її здійснення.

По-перше, до стратегічних напрямків визначення зваженої державної рентної політики належать: державно-інституційний, системно-податковий і природно-відтворювальний. Тому удосконалення системи державного управління має передбачати створення у відповідних центральних органах виконавчої влади, згідно з покладеними на них повноваженнями, структурних підрозділів, до завдань яких буде віднесено регулювання механізму використання і відтворення природних ресурсів.

По-друге, реалізація державної рентної політики має забезпечувати збереження та нагромадження національного багатства шляхом: оптимізації розподілу природних ресурсів між суб'єктами господарювання всіх форм власності за критерієм досягнення максимального економічного ефекту; гарантування дотримання стандартів і норм щодо правового регулювання економічних процесів, пов'язаних з рентними відносинами; запровадження збереження, ощадливого використання та відтворення природних багатств.

По-третє, державна рентна політика має визначати заходи, спрямовані на: забезпечення надходження рентних платежів своєчасно і у повному обсязі; запобігання і

протидію незаконному привласненню ренти; стимулювання скерування рентних надходжень у високотехнологічний сегмент економіки для гарантування повноцінного відтворення природно-ресурсного потенціалу.

По-четверте, оптимізація плати за спеціальне використання природних ресурсів сприятиме запровадженню оподаткування надприбутків монополістів у сфері природокористування.

По-п'яте, для досягнення ресурсно-економічної безпеки держави і нівелювання застосування тіньових схем у сфері природокористування доцільно упорядкувати нормативно-правову систему відносин власності та регулювання рентних відносин.

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що національна модель розбудови та подальшого розвитку держави має забезпечувати інституційно-правову основу здійснення рентної політики та сприяти поступальному соціально-економічному розвитку суспільства.

Література

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
2. Петренко П. Шляхи модернізації бюджетного процесу // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 46. – 12 березня. – С. 8.
3. Николаев И. А., Калинин А. М. Природная рента: цена вопроса // Общество и экономика. – 2003. – № 12.
4. Шарипова Е., Черкашин И. Что дает рента федеральному бюджету // Вопросы экономики. – 2004. – № 7.
5. Лукьянчиков Н. Н. Природная рента и охрана окружающей среды. – М.: Юнити-ДАНА, 2004. – 176 с.
6. Промисловість враховує глобальні виклики часу // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 43. – 5 березня. – С. 8.
7. Модельный кодекс о недрах и недропользовании для государств-участников СНГ: Постановление Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ № 20–8 от 7 декабря 2002. Сайт: Сайт: <http://www.FWeb.narod.ru>